Gintautas Zabiela

Šeimyniškėlių piliakalnio tyrinėjimai 1996 ir 1997 metais

LII archeologinė ekspedicija jau 8 sezonus tyrinėja vieną iš stambiausių Rytų Lietuvos vėlyvųjų piliakalnių – Šeimyniškėlių piliakalnį (Anykščių raj., Anykščių s-ja) (1990–1995 m. piliakalnio archeologinių tyrinėjimų rezultatus žr. *ATL 1990 ir 1991 metais,* V., 1992, t. 1, p. 57–60; *ATL 1992 ir 1993 metais,* V., 1994, p. 90–94; *ATL 1994 ir 1995 metais,* V., 1996, p. 73–76). Piliakalnio praeities neužmiršta ir istorikai. T. Baranauskas išsamiame straipsnyje apie Vorutos pavadinimo taikymą Šeimyniškėliams įrodė, kad vardas *Voruta* nėra A. Vienuolio sugalvotas, o žinotas ir anksčiau, kai Šeimyniškėlių piliakalnis vadintas Varutės kalnu (žr. *Voruta,* 1997, nr. 3–4).

Nuo 1996 m. visas piliakalnio tyrinėjimų metu iškasamas gruntas sijojamas naudojant neštuvų tipo sijoklius su 4 mm skersmens tinklu. Prieš tai suardyti sluoksniai plonais sluoksneliais skutami kastuvu, nesuardyti – mentelėmis, periodiškai juos tikrinant metalo detektoriumi. Visi radiniai fiksuojami pagal kvadratų sistemą. Tokia metodika leidžia optimaliai surinkti ir užfiksuoti visus radinius, sugaištant mažiausiai laiko. Norint įsitikinti anksčiau naudotos kasinėjimų metodikos trūkumais bei surinkti visus radinius, pradėtas persijoti gruntas anksčiau tyrinėtose vietose. Tik 1996 m. iš 13 m^2 (buvęs plotas Nr. 14) išsijojus žemes surinkta 34 žiestųjų puodų šukės, 17 kaulų ir titnaginės skeltės apatinė dalis.

1996–1997 m. buvo tęsiami piliakalnio aikštelės tyrinėjimai. Į ŠV nuo anksčiau tyrinėtų plotų ištirti 5 nauji plotai (Nr. 15–19), jungiant juos į vieną tyrinėtą piliakalnio aikštelės masyvą. Taigi piliakalnyje jau ištirta visa P aikštelės dalis, o per paskutinius dvejus metus tyrinėtas 360 m^2 plotas. Storiausias kultūrinis sluoksnis, kaip įprasta, aptiktas aikštelės pakraštyje, kur siekė iki 90 cm. Tuo tarpu aikštelės viduryje kultūrinis sluoksnis buvo visiškai sunaikintas arimų ir siekė vos iki 20 cm storio.

Tyrinėtose vietose aptikta čia stovėjusių pastatų liekanų, labai suardytų ariant piliakalnį XX a. Įdomiausios yra krosnies liekanos. 30 cm gylyje atkasti (1,4x1,3 m dydžio plote) degėsiai bei degto molio gabalėliai buvo

krosnies su vadinamuoju „papečiu" liekanos. Krosnies viršus nuardytas ariant. Išlikusių liekanų aukštis buvo apie 15 cm. Apdegęs krosnies molis gulėjo ant gelsvo smėlio sluoksnelio, po kuriuo aptikta medžio degėsių. Iš molinio kupolo išliko tik 90x80 cm dydžio rausvo suskeldėjusio į gabalus molio dėmė. Jos storis siekė iki 20 cm. Po moliu buvo balkšvai gelsvo smėlio sluoksnelis. Greta molio dėmės buvo medžio degėsių, orientuotų PV–ŠR kryptimi. Su degėsiais besiliečiantys molio gabalėliai turėjo medžio įspaudų, kas rodo, jog molis buvo plūktas ant medinių lentų. PV krosnies šone gulėjo suskeldėjęs 14x11x10 cm dydžio akmuo. Išėmus subyrėjusius molio gabalus, atidengta buvusios pakuros vieta. Pakura pailga ŠV–PR kryptimi, 60x50 cm dydžio, iki 10 cm gylio. Pati pakura (anga), atrodo, buvusi iš PR krosnies pusės. Molinių krosnies sienelių storis siekė iki 10 cm.

Pavyko nustatyti kai kurias krosnies medinių konstrukcijų ypatybes. Krosnies medžio degėsių dydis PV–ŠR kryptimi 115x80 cm. Viršuje 65 cm vienas nuo kito 150°–330° kryptimi gulėjo 43 cm bei 25 cm ilgio, 5x5 cm storio apvalūs sudegę rąsteliai. Po jais giliau 70°–250° kryptimi gulėjo 100 cm ilgio krosnies pagrindo (papečio skliauto) sudegusios lentos, kurių bendras plotis siekė 40 cm. Šių degėsių paviršius kiek nuožulnėjo į Š, kur buvo 50 cm skersmens iki 15 cm gylio duobutė, pilna gelsvai pilko priesmėlio. PR degėsių pakraštyje rastas XIV a. pabaigos–XV a. pradžios puodo pakraštėlis. Sudegusių lentų plotis siekė iki 25 cm, storis – 5 cm. Lentos gamintos iš storo medžio, greičiausiai pušies, ties žeme net nesudegusios, o sutrešusios, gulėjo maždaug ant 10 cm storio pilko kultūrinio sluoksnio. Radiokarboninė krosnies data cal – 1395–1480 m. (Vs 1071). Palei krosnį, įžemyje, aptiktos dviejų 5 cm skersmens kuoliukų, greičiausiai rėmusių krosnies šonus, vietos.

Šalia krosnies liekanų, 30 cm gylyje, pilkoje žemėje, atsidengė keturkampės formos degėsinga dėmė. Jos paviršiuje, 20 cm gylyje, gulėjo 13x13x5 cm dydžio akmuo. Degėsius sudarė 4 sudegusių 5–13 skersmens pušinių rąstų liekanos, gulinčios 60°–240° kryptimi, bei R dalyje gulinčio 140°–320° kryptimi vieno degėsio liekana (29 cm ilgio 19 cm pločio). R šio degėsio galas kilo į viršų apie 30° kampu. Tai bus sudegusių lentų fragmentas. Tarp rąstų aptiktas 50x90 cm dydžio iki 20 cm gylio labai lėkštais šonais įdubimas. Šių rąstų paskirtis neaiški. Radiokarboninė

kalibruota jų data yra cal 1415–1515 m. (Vs 1072). Greičiausiai čia aptiktos sudegusio medinio pastato liekanos.

Tyrinėtose vietoje rastos 6 stambios U formos vertikaliame pjūvyje stulpavietės. Jų skersmuo 32–48 cm, gylis – 20–35 cm. Stulpavietės rodo čia buvus gynybinės galerijos atramas, išsidėsčiusias beveik tiesia linija.

Kultūriniame sluoksnyje aptikta įvairių radinių. Didžiausią jų dalį sudarė žiestoji keramika, analogiška rastai ankstesnių tyrinėjimų metu. 1996 m. piliakalnyje surinkta 3,029 kg keramikos (340 šukių). Tarp jų 105 šukės (31%) ornamentuotos, daugiausia keturkampių antspaudėlių (50,5%), bangelės (28%), linijų (18%) ornamentu. Kultūrinio sluoksnio sijojimas leido surinkti daug smulkių iki 3 cm^2 šukelių, 100 jų vienetų svėrė 432 g. Aptikta ir 1,246 kg gyvulių kaulų (iš viso 374 kaulai), 3 pilko titnago nuoskalos. Sprendžiant iš 1995 m. tyrinėjimų metu plotuose Nr. 13–14 surastų gyvulių kaulų (juos ištyrė L. Daugnora), pilėnų maistui daugiausiai vartoti galvijai (55,41% rastų kaulų), kiaulės (21,94%) ir smulkieji raguočiai (15,68%). Iš laukinių gyvūnų aptikta taurų, briedžių, ūdrų kaulų, taip pat paukščių ir žuvų kaulų bei žvynų.

Per du tyrinėjimų sezonus aptikta nemažai individualių radinių. Didžiuma jų metaliniai. Geležiniai radiniai: 5 cm ilgio įtveriamasis lanko strėlės antgalis, 2 peilių įtvaros; žalvariniai: 2 žvangučiai, auskaro kabutis su dviem karoliukais, raktas (pav. 7); sidabrinis kryželis. Pasitaikė ir keletas nemetalinių dirbinių – titnaginė 35x14x6 mm skeltės apatinė dalis su nusidėvėjimo pėdsakais; molinis cilindrinis 3,8 cm skersmens verpstukas; du smiltainio 3,5 cm skersmens cilindrinių verpstukų fragmentai. Vienas kitas radinėlis yra XX a. pirmosios pusės. Tai Rusijos 1912 m. Nikolajaus II ½ kapeikos, varinis ovalo formos medalionėlis su dviem ąselėmis galuose ir užrašu „MATKA BOLESNA MOLE SIĘ ZA NAMI FK". Iš radinių išsiskiria itin retas (iki šiol buvo žinoma tik viena moneta be tikslesnės radimo vietos) sidabrinis Jogailos pusgrašis, kurio averse pavaizduota vos įžiūrima susisukusi ratu žuvis, įkomponuota į 7 mm skersmens iš taškučių sudarytą ratą, bei įrašas „...OΓA..." aplink (geriau išliko trys slaviškos raidės). Reverse matomas skydas su dvigubu kryžiumi, iš kraštų juosiamas pynutės bei taškučių rato tarp dviejų linijų. Moneta netaisyklingo apskritimo formos, vaizdas pasislinkęs į vieną šoną, ašių santykis nesutampa. Jos skersmuo 14x13 mm, storis 1 mm, svoris 0,615 g.

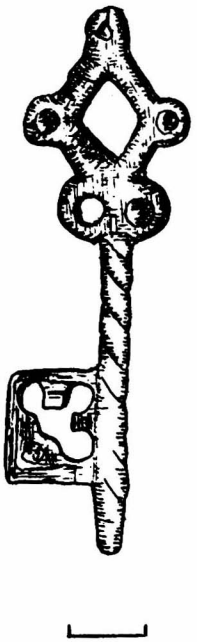

Pav. 7. Šeimyniškėlių piliakalnis. Žalvarinis raktas.
Fig. 7. Bronze key from Šeimyniškėliai hill-fort.

Numizmatų nuomone, pusgrašis kaldintas 1387–1388 m. ir yra viena iš pirmųjų lietuviškų monetų.

1996–1997 m. su metalo detektoriumi buvo toliau žvalgoma piliakalnio aikštelė, šlaitai bei papėdės – iš viso apie 5000 m^2 plotas. Viršutiniame žemės sluoksnyje, suardytame daugkartinių arimų, aptikta keletas archeologinių radinių. Žalvariniai: skardinis apvalus 2,3 cm skersmens apkalėlis, apvalaus ažūrinio kabučio ketvirtis (apie 3,5 cm skersmens), keturkampė 2,3x2,3 cm dydžio skardelė su skylute; geležiniai: trys 17–44 g svorio įtveriamosios arbaleto strėlės, 6 g svorio įtveriamoji lanko strėlė, įtveriamasis 5,1 cm ilgio peiliukas nulaužta viršūne, 6,8 cm ilgio yla. Be archeologinių dirbinių, rasti ir keli įdomesni XX a. pirmosios pusės dirbiniai: 2 geležiniai raktai, 2 Rusijos 1901 m. varinės kapeikos, varinis pasidabruotas medalionėlis.

1997 m. piliakalnio aplinkoje tyrinėta senojo kelio dalis Vorelio dešiniajame krante bei spėjama kulto vieta. Spėjamo medinio tilto atramų vietoje (XX a. trečiajame dešimtmetyje nukastos senojo kelio sankasos vietoje) ištirtas 30 m^2 plotas, nustatyta, kad viskas čia jau sunaikinta. Spėjamoje senojo kulto vietoje, nuo piliakalnio į Š nutolusioje per 700 m ir lokalizuotoje biolokacijos metu, ištirtas 33 m^2 plotas (vad. V. Vaitkevičius). Čia atkastas gana tankus natūralių 20–100 cm skersmens akmenų padrikas grindinys, kuriame šalia vieno akmens rasta degėsių. Jų chronologija bei paskirtis neaiški.

1997 m. piliakalnio tyrinėjimuose plačiau išbandytas biolokacijos metodas, pasitelkti žymiausi šios srities Lietuvos specialistai. Biolokacijos būdu piliakalnio aikštelėje bei aplinkoje fiksuota nemažai struktūrų: kultūrinio sluoksnio plotų, pastatų liekanų, gynybinių sienų vietų. Ši medžiaga po archeologinių tyrinėjimų leis patikrinti biolokacijos metodo patikimumą tyrinėjant medinių pastatų turėjusius piliakalnius bei gyvenvietes.

Šeimyniškėlių piliakalnyje per 8 tyrinėjimo sezonus (1990–1997 m.) iš viso ištirtas 973 m^2 plotas – maždaug trečdalis piliakalnio aikštelės. Ankstesniais metais nustatytą piliakalnio chronologiją patikslina nauji radiniai. XIII a. viduriui skiriama žalvarinio ažūrinio kabučio dalis, sidabrinis kryželis, pora arbaletinių strėlių antgalių, XIV a. pabaigai–XV a. pradžiai – Jogailos pusgrašis, auskaro dalis, žalvarinis raktas, cilindrinės spynos dalis, keli arbaletinių strėlių antgaliai.

Gintautas Zabiela

Excavation of Šeimyniškėliai hill-fort, 1996–1997

In 1996–1997 in the area of Šeimyniškėliai hill-fort (Anykščiai district) LIH examined a total area of 360 m^2. On the site of the supposed ancient worship place an area of 24 m^2 was researched, while on the site of the ancient road an area of 30 m^2 was studied. The research included such archeological research methods as panning of soil, metal detecting and biolocation. The team noted structural remains of buildings from the 13th–early 15th centuries: some postholes, a stove, a stone paving, pieces of metal work and pottery. The findings include a rare Lithuanian coin and a small silver cross.

Gintautas Zabiela

Vėlaičių piliakalnio tyrinėjimai

Vėlaičių piliakalnis (Kretingos raj., Kartenos s-ja), vadinamas Pilale, buvo įrengtas Alanto upės kairiojo kranto aukštumos kyšulyje, susida-